
 <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.31>
УДК 94(=161.2)«1917/1918»:355.257.7]:[061:37]

Ігор Срібняк

 <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Левка Лук'яненка 136, Київ, Україна,

 i.sribniak@kubg.edu.ua

Товариство «Просвітна громада ім. Михайла Драгоманова» у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина, 1917 – початок 1918 рр. (за матеріалами часопису «Громадська Думка»)

***Анотація.** В статті проаналізовані особливості діяльності «Просвітної громади ім. Михайла Драгоманова» в таборі полонених українців Вецляр (Німеччина), яка протягом 1917 р. досягла найбільших здобутків у своїй діяльності, що було зумовлено загальною активізацією національно-організаційної роботи у таборі Вецляр після повалення російського царату. У своїй роботі просвітяни орієнтувалися на дві основні категорії – неграмотних, для послуг яких працювала Народна школа, і водночас тих, хто вже мав певний освітній ценз (у т.ч. й випускників згадуваної школи), які мали всі можливості для поповнення багажу своїх знань. Прикметною особливістю в поточній роботі українських активістів стало залучення полонених до участі у викладах політичного змісту, що підготувало значну кількість таборян до сприйняття ідеї створення незалежної української держави.*

Заслуга у цьому належала насамперед освітянам з числа галичан, які на заклик СВУ працювали у таборах та зуміли виховати середовищі полонених цілу когорту українських патріотів, які продовжили справу своїх вчителів, даючи виклади в окремих бараках (шляхом проведення читань рефератів та імпровізованих вічей), а також й поза межами табору (під час відрядження полонених для роботи в складі робітничих команд). Одним зі знакових результатів цієї роботи стало формування у більшості полонених цього табору виразно національного світогляду, що й уможливило їх подальший вступ до лав збройних сил УНР, які вже починаючи з моменту більшовицького перевороту стали на захист України від агресивних зазіхань Москви.

Ключові слова: полонені українці; школа; освітні курси; Просвітна громада імені Михайла Драгоманова; табір Вецляр; Німеччина.

© Срібняк Ігор, 2023

Під час Першої світової війни заходами української організації «Союз визволення України» на теренах центральних держав були створені табори для утримання полонених вояків царської армії – українців за своєю національною приналежністю. У цих таборах силами просвітян та українських активістів з числа таборян провадилася інтенсивна культурно-освітня робота, завданням якої був демонтаж «малоросійськості» в середовищі таборян, які в своїй масі все ще залишалися у 1915-1916 рр. під значним впливом облудних ідей «*русскава мира*». Одним з таких таборів був Вецляр, в якому заходами української таборової організації була заснована Народна школа грамоти, а також розпочаті виклади різних освітніх курсів. Завдяки їх роботі (у поєднанні з іншими формами впливу – українським театром, пресою та ін.) світогляд полонених набував дедалі виразнішої українськості, що особливо унаочнилося протягом 1917 р. саме в освітній площині.

Метою даної статті є розкриття особливостей діяльності «Просвітної громади ім. Михайла Драгоманова» у таборі полонених українців Вецляр протягом 1917 – на початку 1918 рр. Дослідження цієї теми являє собою **актуальний напрям** освітологічних студій, бо дозволяє реконструювати процес становлення та розвитку українського просвітництва на чужині – в екстремальних умовах полону під час Першої світової війни.

Методологія дослідження полягає в застосуванні проблемно-хронологічного, конкретно-історичного та порівняльно-ретроспективного методів дослідження, поєднання яких дозволило найповніше розкрити специфіку діяльності «Просвітної громади ім. Михайла Драгоманова» у таборі полонених українців Вецляр. Також

автором була використана методика військової антропології, використання якої дозволяє простежити різні аспекти поведінки полонених, здебільшого прихованих і чітко не сформульованих.

Докладний аналіз історіографії даної дослідницької проблеми вже був проведений в рамках однієї зі статей автора (Срібняк, 2021), відтак видається доцільним згадати лише про ті публікації з історії розвитку просвітництва в таборі полонених українців Вецляр, які стосуються безпосередньо досліджуваної теми. Крім вже згадуваної статті слід відзначити наукову вартість дисертаційного проекту Л. Кривошеєвої, в якому було синтезовано значний обсяг фактологічної інформації про різні аспекти діяльності просвітян у Вецлярі (Кривошеєва, 2009).

Дослідниця Р. Труба в одній із своїх статей досить ретельно реконструювала основні напрями діяльності організатора просвітньої роботи у Вецлярі Омеляна Терлецького, що робить її розвідку цінним джерелом з даної проблеми (Труба, 2013). Опосередковане розуміння освітніх процесів у Вецлярі дає нарис про стан бібліотечної справи в згадуваному таборі (Палієнко, та Срібняк, 2020) – вже виходячи хоча би з того, що проаналізувати етапи розвитку таборового просвітництва неможливо у відриві від особливостей книжкового обігу в ньому. Нарешті доцільно згадати про ще одну публікацію, проблематики якої безпосередньо стосується теми даного дослідження (Палієнко, та Срібняк, 2020).

Дана стаття доповнює наші уявлення про перебіг освітнього руху у Вецлярі, що стало можливим завдяки фронтальному опрацюванню матеріалів таборового часопису «Громадська Думка», на шпальтах якого була закарбована хроніка діяльності «Просвітної громади ім. Михайла Драгоманова» – української таборової організації, зусиллями членів якої й забезпечувалося виклади в таборівій школі, а також майже всі освітні курси у цьому таборі.

Товариство «Просвітна громада ім. Михайла Драгоманова», яке об'єднало у своєму складі українських просвітян з числа полонених, з моменту свого створення

(22 жовтня 1916 р.) посідало одне з центральних місць в життєдіяльності таборової громади Вецляру. Заходами членів її учительського гуртка (освітян з учительським фахом) було організовано навчання у Народній школі грамоти, яку мали можливість відвідувати усі бажаючі з числа таборян. Крім того силами членів Просвітної громади забезпечувалося й проведення низки освітніх курсів та викладів у таборовому лазареті, таборових вічей, і навіть демонстрації фільмів у таборі.

Слід відзначити, що у цей час інтенсивність роботи Товариства була невисокою, що було обумовлено відсутністю у Вецлярі переважної більшості полонених, які ще весною були залучені до проведення польових робіт у німецьких господарствах. Проте після їх завершення (кінець осені 1916 р.) таборяни були повернені до табору, завдяки чому стало можливим активізувати просвітню роботу в їх середовищі. Значна частина неграмотних таборян прагнула навчитися читати і писати, ті ж з їх числа, хто вже мав початкову освіту, сподівалися здобути додаткові знання – тим більше, що в цю пору року полонені мали всі можливості використовувати свій вільний час з максимальною користю для себе.

Такі настрої таборян спонукали членів Просвітньої громади організувати регулярну роботу таборової школи, в якій станом на кінець січня 1917 р. навчалось 240 осіб (у п'яти класах), і ще 12-18 – у лазареті, з якими загалом працювало близько 20 вчителів-полонених. Члени гуртка доволі регулярно (як правило двічі в місяць) проводили свої організаційні збори з метою підведення проміжних підсумків роботи. На цей час єдиною проблемою для гуртка була відсутність опалювального приміщення, потрібного для проведення курсів з німецької мови (які в силу цього не проводилися) (Учительський Гурток, 1917а, с. 4).

Під час роботи скликаних 22 лютого 1917 р. загальних зборів членів учительського гуртка було ухвалено новий план занять п'ятикласної Народної школи, який передбачав проведення викладів з історії, арифметики, географії, природознавства та німецької мови. Заняття з учнями (понад 200 осіб) мали відбуватися щоденно (три години зранку, а після обіду – заняття з німецької мови (для яких стараннями таборової комендатури все ж таки було знайдено відповідне

приміщення) (Учительський Гурток, 1917b, с. 3). На цей час Просвітна громада мала у своєму складі 77 членів, частина яких займалася (починаючи з січня) проведенням блокових викладів (занять для полонених окремих блоків з кількох бараків, у яких мешкало кілька сотень полонених) (Просвітна Громада, 1917a, с. 4).

У кінці березня 1917 р. – через від'їзд полонених на сільськогосподарські роботи – інтенсивність просвітнього життя в таборі суттєво зменшилася, зокрема тимчасово припинила свою роботу Народна школа (через відсутність учнів). У цій ситуації члени Просвітної громади зосередилися на проведенні вузькопрофільних курсів, взаємодіючи при цьому з членами інших таборових товариств. Так, зокрема, 7 травня 1917 р. у т.зв. «кустарному» баракі для 16 слухачів розпочалися щоденні «курси рисунків», метою яких мало стати збір та систематизація традиційних народних орнаментів, якими прикрашалися пічки в українських хатах. З 9 травня ц.р. відомий український письменник і освітянин Богдан Лепкий, який працював у таборі в якості організатора просвітньої роботи, започаткував курс всевітньої історії для всіх бажаючих (З таборового життя, 1917, с. 4).

Заходами Музично-драматичного товариства ім. Миколи Лисенка (*) з 29 травня ц.р. для всіх бажаючих таборян було влаштовано проведення курсу гри на бандурі – з одночасним викладанням його слухачам «теорії нот» (нотної грамоти). Заняття на цьому курсі тривали досить інтенсивно – п'ять разів на тиждень (Оголошення, 1917, с. 4). Також у цей час Просвітна громада забезпечувала щоденні виклади на курсах для «мужів довір'я» (представників української табової організації, які відвідували робітничі команди) і вільних слухачів (історія, діловодство, «земельне питання»), які нерегулярно проводилися в таборі для цієї категорії полонених (Просвітна Громада, 1917b, с. 4).

Таборові просвітяни у своїй роботі ефективно використовували можливості кіно, завдяки тому, що у розпорядженні табової комендатури був кіноапарат, який вже невдовзі перейшов баланс української табової організації. Після цього справа демонстрації кінофільмів була доручена Просвітній громаді (Генеральна Старшина, 1917, с. 4). У свою чергу остання взяла на себе такий обов'язок та

погодилася на передання комендатурі табору половини коштів від продажу квитків для покриття експлуатаційних витрат (Просвітна Громада, 1917b, с. 4). Увазі полонених пропонувалися насамперед художні фільми історичного змісту та казкові феєрії («Загибель Помпеї», «Рібецаль» та ін.), а також кінострічки про природу та різні досягнення людства у царині науки і техніки (Громадська Думка, 1917a, с. 4; 1917c, с. 4). Їх демонстрація привертала значну увагу полонених, особливо коли побачене на екрані могло бути пояснено та прокоментовано кимось з цивільних освітян.

У червні 1917 р. члени Просвітної громади активно підтримали пропозицію Берлінської централі Союзу визволення України допомогти розвитку національного шкільництва на волинських землях (на той час вони перебували під німецькою окупацією). Для цього громади трьох українських таборів (Раштат, Вецляр і Зальцведель) взяли на себе відшкодування всіх витрат, пов'язаних з заснуванням і утриманням трьох початкових шкіл, які були їм «посвячені». Відтак таборова громада Вецляру стала патроном однієї з цих шкіл, яка стала називатися «імені Вецлярського табору» (На волинські школи, 1917, с. 4).

Вже до кінця червня 1917 р. комісія з допомоги волинським школам, яка була створена Просвітньою громадою ім. М. Драгоманова, зібрала й відправила на Волинь 584 книги, 280 зошитів, а також значну кількість олівців, пензликів, чорнил – для задоволення потреб волинських шкіл (з пріоритетним правом на їх отримання «Школою ім. Вецлярського табору»). Крім того у таборі була проведена й збірка коштів на потреби волинських шкіл, яка дала у підсумку 126,18 марок німецьких (м.н.), що також були передані на потреби розвитку українського шкільництва на Волині (На потреби, 1917, с. 3).

До цієї акції долучився й таборовий часопис, редакція якого звернулася до всіх полонених з пристрасним закликом надати матеріальну допомогу для створення та утримання шкіл на окупованих німецькими військами волинських землях. В ній зокрема йшлося: «знаючи готовність вашу завсіди допомогти нещасному, скривдженому долею, звертаємося до вас із закликом жертвувати, що можете, на школи для бідних волинських дітей». Газета апелювала до «громадянського

почуття й до почуття батьків» у полонених, які «також, може, покидали на волю Божу [своїх] маленьких діток без догляду» і зараз, перебуваючи в полоні «журилися їхньою гіркою долею». Але зараз для полонених настав момент, коли вони можуть своїми жертвами «дати змогу [...]освітитися (тут: отримати освіту – *авт.*) маленьким дітям, щоб вони вирости свідомим синами свого народу, бо в їхніх руках буде його будучність» (До товаришів, 1917, с. 1).

Ці заходи Просвітньої громади приєднували до неї нових членів, яких практичною роботою виховувала українська таборова організація, і станом на середину липня 1917 р. до числа організованих просвітян належало вже 89 осіб (Громадська Думка, 1917b, с. 4). У цей час все виразніше в діяльності громади звучали ідеї соборності, що зокрема виявило себе в організації спеціального освітнього курсу для тих полонених, які були зацікавлені почерпнути нові знання з історії та побуту північно-західних українських земель (їх відвідувало до 30 таборян). Ці курси були відкриті у зв'язку з тим, що цьому краю, на думку невідомого дописувача (можна припустити, що ним був один з цивільних освітян з числа галичан, які працювали у Вецлярі – *авт.*), загрожувала «польська навала, яка через цілі століття сунулася на схід таї тепер рада би посунутися даліше», відтак українці мають пам'ятати про ці землі (Підляшшя, Холмщина, Волинь, Полісся), і мають «протестувати проти того, щоби тут провадилася даліше латинізація і полонізація, як се було за історичної Польщі» (Просвітня Громада, 1917c, с. 3).

На початку серпня 1917 р. Просвітня громада відкрила школу в таборовому лазареті, до участі в якій зголосилося 40 таборян (у т.ч. 6 неписьменних), а також подбала про збільшення фондів бібліотеки, що була організована для потреб цієї категорії полонених (Школа в лазареті, 1917, с. 3). Враховуючи бажання частини таборян опанувати німецькою новою громада організувала мовні виклади («науку німецької мови»), а також провадила заняття, на яких полонених знайомили з «методами просвітно-організаційної роботи по селах» (Просвітня Громада, 1917d, с. 4).

Станом на 21 вересня 1916 р. до складу Просвітньої громади ім. М.Драгоманова входило вже 112 членів, з яких 44 перебували в таборі (решта –

на робітничих командах). З них тільки 19 таборян брали найдіяльнішу участь у роботі товариства. За останні два місці їх заходами провадився «курс історії і сучасного побуту північно-західної України», продовжував діяти «курс науки» в лазареті, були організовані два віча та кілька рефератів, працювало кіно та велася українська пропаганда у бараках. Крім того – були відкриті суспільно-політичні курси, на яких полонені могли здобути ази політичних знань. Все це давало проводу Просвітної громади підстави стверджувати, що «противників української справи тепер немає в таборі, а наші люди щораз більше розуміють своє завдання як Українці» (Просвітна Громада, 1917d, с. 3).

Восени 1917 р. у роботі таборових шкіл настала тимчасова перерва, яка була пов'язана з необхідністю для переважної більшості таборян щоденного збирання картоплі на позаміських полях (Громадська Думка, 1917, с. 4), разом з тим значна кількість полонених продовжувала працювати поза табором у складі робітничих команд. Слід відзначити, що у цей час багато хто з таборян все усвідомлював цінність здобуття нових знань, у зв'язку з чим до «уряду» української громади (*Генеральна Старшина*) у Вецлярі надходило все більше листів з робітничих команд – з клопотаннями про їх повернення до табору – для продовження навчання в таборівій школі.

Проте остання не могла масово відкликати таборян, які були задіяні на різних роботах, до того ж – не мала певності у тому, чи буде взимку відновлено роботу таборової школи. У цій ситуації Генеральна Старшина порекомендувала полоненим засновувати освітні гуртки в робітничих командах, «читати спільно книжки», які будуть надсилатися заходами товариства «Самостійна Україна», «дискутувати над прочитаним і таким чином побирати національну свідомість і самоосвіту». За цієї умови Генеральна Старшина брала на себе зобов'язання прийти «на поміч товаришам і [...]робити всі можливі заходи перед комендатурою» аби сприяти в роботі таких гуртків (До т.т. на робітн[ичих], 1917, с. 4).

У грудні 1917 р. відбулися чергові загальні збори Просвітної громади, під час яких були проведені вибори її нової управи, до складу якої увійшли полонені О.Терлецький (голова, був переобраний на новий термін), Біличенко (директор курсів), Є.Турула, Прокопенко, Коцюбинський, Біляїв, Бортняк, Дончак (члени). Їх заступниками були обрані Отрешко, Яценко, Гніщевич; до ревізійної комісії – Д.Волошин, Дейнеко, Малюта. У цей час заходами громади у таборі діяв окремий освітній курс для «мужів довір'я», провадилися т.зв. «Політичні курси» (Т[оварист]во, 1917, с. 4).

У цей час Просвітня громада провадила не лише власне освітні заходи, а й роботу виразно політичного змісту, що робилося її членами в розумінні нагальної потреби активізації національного виховання полонених. Однією з таких форм були щосуботні загальнотаборові віча, на яких частим «гостем» був голова Просвітньої громади О.Терлецький. На них увазі таборян досить часто пропонувалися його імпровізовані лекції-доповіді з доволі широкої тематики не лише історичних, а й політичних та соціальних питань; крім того ним також проводилися ознайомчі бесіди про найважливіші події суспільно-політичного життя в Україні та Європі.

Заслуговує на увагу сам лише перелік прочитаних ним викладів: «Україна як чинник в міжнародній політиці», «Про значення влади», «Про теперішнє положення України в світі», «Становище України напередодні Брест-Литовської угоди», «Третя Українська Держава» та ін. Вплив його лекторської роботи посилювався публікацією ним різних матеріалів на шпальтах таборового часопису «Громадська Думка» (рубрика «З політичного поля»), у т.ч.: «Що таке держава і як вона повстала», «Що таке парламент і яке його завдання», «Правительство і його завдання», «Судові влади в державі», «Парламент і горожане» (Труба, 2013, с. 97-98).

Не залишала своєю увагою Просвітня громада і волинські школи, зібравши 284,41 м.н. для влаштування ялинки для учнів «Школи ім. Вецярьського табору» (Т[оварист]во, 1917, с.4). Більше того – 19 січня 1918 р. полонені табору

Вецляр взяли на себе утримання ще однієї школи імені Вецлярського табору (в селі Луковці Більського повіті на Підляшші), в якій навчалось 40 дітей (Генеральна Старшина, 1918, с. 4).

Слід відзначити, активізації освітньої роботи в таборі істотно допомагала таборова газета «Громадська Думка», яка уміщувала на своїх шпальтах докладні інформації про її перебіг, а також – про різні ініціативи Просвітньої громади. У лютому 1918 р. її редакція, прагнучи заохотити до участі до викладів ту частину полонених, які до цього часу все ще ухилялися відвідувати таборову школу та освітні курси, знайшла можливим звернутися до них в імені комендатури табору з наполегливою рекомендацією не втратити свій шанс і навчитися «по українськи читати й писати, бо не є виключене, що неграмотних обмінюють наприкінці» (Оповідання, 1918, с. 4) (йшлося про те, що повернення додому неписьменних полонених мав би відбутися в останню чергу – *авт.*).

Є очевидним, що в цьому випадку редакція видавала бажане за дійсне, бо неграмотність полоненого не могла стати перепорою для його виїзду додому. Зрештою, таке «ноу-хау» редакції було навіть зайвим, бо на цей час у свідомості полонених вже відбулися незворотні зміни, завдяки яким переважна більшість таборян – на думку О. Терлецького – почувала себе «щирими Українцями», які цим пишаються. Так сталося, що вони довгий час «гуляли по світу й згубили Росію», і тепер їм «прийдеться вертати не до московської, а української держави!» (Т[ерлецький], 1918, с.4).

З цієї нагоди О. Терлецький згадував початковий етап налагодження просвітньої роботи в таборі, та задавався полемічним питанням – чому в лютому 1916 р. йому замість, здавалося би потрібніших та значно цікавіших для таборового загалу тем про історію і географію України та її літературу, доводилося проводити виклади з астрономії. І сам собі давав відповідь – так сталося не тому, що таборяни мали достатні знання зі згаданих царин української гуманітаристики (радше навпаки – вони майже нічого не знали з цього!), а через те, що його спроба їх викладати закінчилася б тим, що на його виклади не знайшлося би учнів.

Таборяни у своїй масі «не знали своєї історії, ні географії, ні літератури, а ще більше – вони навіть не знали хто вони такі, чи малороси, чи руські, чи хахли. Українцями вони очевидно не називали, хоч і були[...] українського походження. Україна, Українець – це було зовсім щось чуже[...]. Се якась собі чужа видумка, може німецька, а певне така, що може біду принести. Що ж скажуть в Росії на те, що ми тут в таборі будемо слухати про якусь-там Україну? Може повісять за се...» (Т[ерлецький], 1918, с. 4).

Такий спосіб думання породжував «страх, разом з тим ворожнечу до сього „чужого українства”» з боку таборян, які були готові слухати виклади про будь-що, але тільки не про Україну. Той очевидний факт, що є українська земля і на ній проживає український народ – не міг бути повідомлений у викладовій залі, бо вже лише одна згадка про це могла призвести до масової відмови учнів від відвідування занять. В силу цього саме астрономія стала тим містком до душ учнів, вони почали щиро цікавитися устроєм Сонячної системи і Всесвіту, і «їх прибувало чим раз більше. Вони були вдоволені викладами і перейнялися дійсно сими цікавими відомостями» (Т[ерлецький], 1918, с. 4).

Отже, протягом 1917 р. «Просвітна громада ім. Михайла Драгоманова» досягла найбільших здобутків у своїй діяльності, що було зумовлено загальною активізацією національно-організаційної роботи у таборі Вецляр після повалення російського царату. Ця без сумніву епохальна подія усунула у полонених останні побоювання за себе і своїх близьких, що завжди використовувала в своїх інтересах російська імперська влада. Після повернення полонених додому на них вже не могли чекати репресії з російської охранки, і усвідомлення цього спонукало полонених до активної участі в культурно-освітньому житті табору.

Просвітня громада сповна скористалася зміною у настроях переважної більшості полонених, допомагаючи насамперед тим таборянам, які висловлювали щире бажання здобувати знання. У своїй роботі просвітняни орієнтувалися на дві основні категорії – неграмотних, для послуг яких працювала Народна школа, і

водночас тих, хто вже мав певний освітній ценз (у т.ч. й випускників згадуваної школи), які мали всі можливості для поповнення багажу своїх знань. Прикметною особливістю в поточній роботі українських активістів стало залучення полонених до участі у викладах політичного змісту, що підготувало значну кількість таборян до сприйняття ідеї створення незалежної української держави.

Заслуга у цьому належала насамперед освітянам з числа галичан, які на заклик СВУ працювали у таборах та зуміли виховати середовищі полонених цілу когорту українських патріотів, які продовжили справу своїх вчителів, даючи виклади в окремих бараках (шляхом проведення читань рефератів та імпровізованих вічей), а також й поза межами табору (під час відрядження полонених для роботи в складі робітничих команд). Прагнучи охопити своїм впливом максимальне коло полонених українців, члени Просвітньої громади використовували доступні (як на той час) технічні засоби, зокрема діапроектор для демонстрації зображень, а також й можливості кіно, яке ефективно виконувало як освітню, так водночас і розважальну функції.

Одним зі знакових результатів цієї роботи стало формування у більшості полонених цього табору виразно національного світогляду, що й уможливило їх подальший вступ до лав збройних сил УНР, які вже починаючи з моменту більшовицького перевороту стали на захист України від московської орди.

(*) Довідка

Музично-драматичне товариство ім. Миколи Лисенка – самоврядна таборова організація полонених у Вецлярі, заходами членів якої у таборі проводилися театральні вистави та концерти (за участю таборових хору та оркестру) – *авт.*

Список використаної літератури

- Громадська Думка. Вецляр, 1917. 21 червня. Ч.41(88). С.4.
- Громадська Думка. Вецляр, 1917. 26 липня. Ч.51(98). С.4.
- Громадська Думка. Вецляр, 1917. 14 жовтня. Ч.70(117). С.4.
- Громадська Думка. Вецляр, 1917. 28 жовтня. Ч.74(121). С.4.
- Генеральна Старшина *Громадська Думка*. Вецляр, 1917. 14 червня. Ч.39(86). С.4.

- До товаришів на робітничих командах і в таборі *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 23 серпня. Ч.59(106). С.1.
- До т.т. на робіт[ничих] командах *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 8 листопада. Ч.77(124). С.4.
- З таборового життя *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 13 травня. Ч.30(77). С.4.
- Кривошеєва Л. М. *Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.)*. Дис... канд. іст. наук.: 07.00.01 – Історія України / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. 242 арк.
- На волинські школи *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 10 червня. Ч.38(85). С.4.
- На потреби волинських шкіл *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 28 червня. Ч.43(90). С.3.
- Оголошення *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 27 травня. Ч.34(81). С.4.
- О[мелян] Т[ерлецький]. Чому я викладав астрономію? *Громадська Думка*. Вецярь, 1918. 6 січня. Ч.1-2(140-141). С.4.
- Оповіщення *Громадська Думка*. Вецярь, 1918. 3 лютого. Ч.10(149). С.4.
- Палієнко М., Срібняк І. Книжковий рух у таборах полонених вояків-українців у Німеччині під час Першої світової війни *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. К., 2020. Вип. 25. С. 163-175.
- Просвітна Громада ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 1 березня. Ч.12(59). С.4.
- Просвітна Громада ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 14 червня. Ч.39(86). С.4.
- Просвітна Громада ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 5 серпня. Ч.54(101). С.3.
- Просвітна Громада ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 16 серпня. Ч.57(104). С.4.
- Просвітна Громада ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 4 жовтня. Ч.67(114). С.3.
- Срібняк І. Особливості проведення національно-просвітницької роботи у таборі полонених українців Вецярь, Німеччина (червень 1916 – лютий 1917 рр.) *Освітологічний дискурс*. Київ, 2021. Т.33. № 2. С.16-28.
- Срібняк І., Палієнко М. Народна школа грамоти в таборі полонених українців Вецярь, Німеччина (вересень 1915 – березень 1917 рр.): короткий нарис історії створення та діяльності *Сучасні дослідження з німецької історії: збірник наук. праць* / гол. ред. Н. В. Венгер. Дніпро, 2020. С. 81-87.
- Т[оварист]во «Просвітна Громада» *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 23 грудня. Ч.90(137). С.4.
- Труба Р. Діяльність Омеляна Терлецького у таборах для військовополонених українців у Німеччині 1916-1919 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2013. Вип.1 (у 2 ч.). Ч. 2. С.96-102.
- Учительський Гурток Просвітної Громади ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 5 лютого. Ч.7(54). С.4.
- Учительський Гурток Просвітної Громади ім. М.Драгоманова *Громадська Думка*. Вецярь, 1917. 1 березня. Ч.12(59). С.3.

Школа в лазареті *Громадська Думка*. Вецляр, 1917. 9 серпня. Ч.55(102). С. 3.

References

- Hromadska Dumka (1917a, 21 chervnya). Wetzlar. № 41(88).
 Hromadska Dumka (1917b, 26 lystopada). Wetzlar. № 51(98).
 Hromadska Dumka (1917c, 14 zhovtnya). Wetzlar. № 70(117).
 Hromadska Dumka (1917d, 28 zhovtnya). Wetzlar. № 74(121).
 Generalna Starshyna Hromadska Dumka (1917, 14 chervnya). Wetzlar. № 39(86).
 Generalna Starshyna Hromadska Dumka (1918, 7 lyutoho). Wetzlar. № 11(150).
 Do tovaryshiv na robitnychykh komandakh i v tabori Hromadska Dumka (1917, 23 serpnia). Wetzlar. № 59(106).
 Do t.t. na robitn[ychykh] komandakh Hromadska Dumka (1917, 8 lystopada). Wetzlar. № 77(124).
 Z taborovoho zhyttya Hromadska Dumka (1917. 13 travnya). Wetzlar. № 30(77).
 Kryvosheyeva L. M. (2009). Natsionalno-prosvitnya diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrayiny v taborakh viyskovopolonenykh ukrayintsiv (1914-1918 rr.). Dys... kand. ist. nauk.: 07.00.01 – Istoriya Ukrayiny / Zaporizkyy natsionalnyy universytet. Zaporizhzhya.
 Na volyns'ki shkoly Hromadska Dumka (1917, 10 chervnya). Wetzlar. № 38(85).
 Na potreby volyns'kykh shkil Hromadska Dumka (1917. 28 chervnya). Wetzlar. № 43(90).
 Oholoshennya Hromadska Dumka (1917, 27 travnya). Wetzlar. № 34(81).
 O[melyan] T[erlets'kyy] (1918, 6 sichnya). Chomu ya vykladav astronomiyu? Hromadska Dumka Wetzlar. № 1-2(140-141).
 Oповishchennya Hromadska Dumka (1918, 3 lyutoho). Wetzlar. № 10(149).
 Paliyenko M., Sribnyak I. (2020). Knyzhkovyy rukh u taborakh polonenykh voyakiv-ukrayintsiv u Nimechchyni pid chas Pershoyi svitovoyi viyny Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny: arkhеоhrafichni doslidzhennya unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv. Kyiv. Vyp.25. S.163-175.
 Prosvitna Hromada im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917a, 1 bereznia). Wetzlar. № 12(59).
 Prosvitna Hromada im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917b, 14 chervnya). Wetzlar. № 39(86).
 Prosvitna Hromada im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917c, 5 serpnia). Wetzlar. № 54(101).
 Prosvitna Hromada im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917d, 16 serpnia). Wetzlar. № 57(104).
 Prosvitna Hromada im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917e. 4 zhovtnya). Wetzlar. № 67(114).
 Sribnyak I. (2021). Osoblyvosti provedennya natsionalno-prosvitnytskoyi roboty u tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar, Nimechchyna (cherven 1916 – lyuty 1917 rr.) Osvitohichnyy diskurs. Kyiv. T.33. № 2. S.16-28.
 Sribnyak I., Paliyenko M. (2020). Narodna shkola hramoty v tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar, Nimechchyna (veresen 1915 – berezen 1917 rr.): korotkyy narys istoriyi stvorennya ta diyalnosti Suchasni doslidzhennya z nimetskoyi istoriyi: zbirnyk nauk. prats' / hol. red. N. V. Venher. Dnipro. S. 81-87.
 T[ovaryst]vo «Prosvitna Hromada» Hromadska Dumka (1917. 23 hrudnya). Wetzlar. № 90(137).

Truba R. (2013). Diyalnist Omelyana Terletskoho u taborakh dlya viyskovopolonenykh ukrayintsiv u Nimechchyni 1916-1919 rr. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Istoriya. Ternopil. Vyp.1 (u 2 ch.). CH. 2. S.96-102.

Uchytelskyy Hurtok Prosvitnoyi Hromady im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917a. 5 lyutoho). Wetzlar. № 7(54).

Uchytelskyy Hurtok Prosvitnoyi Hromady im. M.Drahomanova Hromadska Dumka (1917b. 1 bereznya). Wetzlar. № 12(59).

Shkola v lazareti Hromads'ka Dumka (1917. 9 serpnia). Wetzlar. № 55(102).

**Society «Educational community named after Mykhailo Drahomanov
in the Wetzlar Ukrainian POW camp, Germany, 1917 - early 1918)
(based on the materials of the «Hromadska Dumka»)**

Ihor Sribnyak

 <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History
Borys Grinchenko Kyiv University,
13-B, Levko Lukyanenko St., Kyiv, Ukraine

 i.sribniak@kubg.edu.ua

***Abstract.** The article analyzes the peculiarities of the activity of the «Educational Community named after Mykhailo Drahomanov» in the camp of Ukrainian prisoners of war in Wetzlar (Germany), which during 1917 achieved the greatest achievements in its activities, which was due to the general intensification of national organizational work in the Wetzlar camp after the overthrow of the Russian tsar. In their work, the enlightened people focused on two main categories - the illiterate, for whose services the People's School worked, and at the same time those who already had a certain educational qualification (including graduates of the mentioned school), who had all the opportunities to replenish the baggage of their knowledge. A notable feature of the current work of Ukrainian activists was the involvement of prisoners in political presentations, which prepared a significant number of camp inmates to accept the idea of creating an independent Ukrainian state.*

The credit for this belonged primarily to educators from among Galicians, who at the call of the IDF worked in the camps and managed to raise a whole cohort of Ukrainian patriots among the prisoners, who continued the work of their teachers, giving lectures in separate barracks (by conducting readings of abstracts and impromptu evenings), as well as and outside the camp (during the dispatch of prisoners to work as part of work teams). One of the significant results of this work was the formation of a distinctly national worldview in the majority of the prisoners of this camp, which made it possible

for them to further join the ranks of the armed forces of the Ukrainian People's Republic, which, starting from the moment of the Bolshevik coup, stood up to protect Ukraine from aggressive encroachments by Moscow.

Keywords: *captured Ukrainians; school; educational courses; Mykhailo Drahomanov Educational Community; Wetzlar camp; Germany.*

Стаття надійшла до редакції: 17.07.2023

Прийнято до друку: 28.09.2023